

Ryska fynd med vikingatida mynt präglade i Skandinavien

Uppsats (Kandidat) i arkeologi
Stockholms universitet
HT 2010
Magnus Lindström
Handledare: Kenneth Jonsson

Abstract:

This paper is a study of Viking-age coins struck in Scandinavia and found in Russia. The aim is to get a greater understanding of the Viking-age contacts between Scandinavia and Russia through the numismatic material. However, the numismatic material proved to be too small to use as a basis for studying the contacts between Scandinavia and Russia and many of the coins can probably be tied to Frisian trading with Russia rather than trading with Vikings.

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.1 Målsättning och frågeställningar.....	2
1.2 Material och avgränsning.....	2
1.3 Metod.....	3
1.4 Definitioner.....	3
2. Bakgrund.....	4
2.1 Allmän bakgrund	4
2.2 Handel eller plundring?	6
2.3 Kontakter mellan Skandinavien och Ryssland.....	6
2.4 Fyndkontext	7
3. Introduktion till de vikingatida myntningarna i Skandinavien.....	7
3.1 Nordiska mynt	7
3.2 Skandinaviska imitationer.....	8
3.3 Danska mynt	8
3.4 Norska mynt	11
3.5 Svenska mynt.....	11
4. Materialredovisning	12
4.1 Nordiska mynt	12
4.2 Skandinaviska imitationer.....	14
4.3 Danska mynt	16
4.4 Norska mynt	18
4.5 Svenska mynt.....	20
5. Analys och resultat	22
5.1 Perioden 800-1050.....	22
5.2 Perioden 1050-1120.....	23
6. Sammanfattning	25
7. Fyndförteckning	29
8. Käll- och litteraturförteckning	30

1. Inledning

Under vikingatiden vet vi att det fanns livliga kontakter mellan Skandinavien och det som idag är Ryssland. Även om färdvägen österut brukar bli översedd till förmån för färderna västerut går det inte att förneka att resa österut var en fantasikittlande resväg att ge sig ut på. Att korsa de uråldriga ryska skogarna och floderna, Gårdarrike/Kievriket (Rus'), för att sen passera Khazarkhaganatet och nå Svarta havet. Från Svarta havet når man antikens värld, Grekland, det Bysantinska riket med sina tusenåriga anor där en krigare kunde få både silver och ära som soldat och livvakt. Bortom detta finner vi det islamska Kalifatet med sitt silver och sin mystik.

Det finns cirka 85.000 islamiska silvermynt funna enbart i Sverige och det är ingen tvekan att det är via Ryssland som man har fått tag på dessa mynt, men kom mynten bara från öst till väst eller skedde motsatsen? Om vi kan svara ja på denna fråga, hur stora kvantiteter då? Intressantare, vad säger det oss om de människor och de kontakter de hade med varandra?

1.1 Målsättning och frågeställningar

Målsättningen med den här uppsatsen är en ökad förståelse av kontakterna mellan Skandinavien och Ryssland under vikingatiden via det numismatiska materialet.

Uppsatsen ska försöka besvara följande frågeställningar

1. Hur såg den skandinaviska myntexporten till Ryssland ut?
2. Var finner man de skandinaviska mynten?
3. Vad kan myntexporten säga oss om kontakterna mellan det vikingatida Skandinavien och Ryssland under vikingatiden?
4. Under vilka perioder importerar man de skandinaviska mynten?

1.2 Material och avgränsning

Materialet som används som underlag för uppsatsen är avgränsat till fynd av nordiska, skandinaviska imitationer, danska, norska och svenska mynt funna i nuvarande Ryssland, Vitryssland och Ukraina. Materialet är också avgränsat tidsmässigt till perioden 800-1120.

1.3 Metod

Fynden av nordiska, skandinaviska imitationer, danska, norska, svenska mynt i Ryssland har registrerats i en databas med uppgifter om t.p.q. och härstamningsområde för att underlätta en översikt av materialet. Uppgifterna om dessa mynt är tagna från följande verk: B. Malmer 1966, 1989, 1997; H. Bauer 1931 och V. Potin 1967. Som en jämförelse redovisas även motsvarande antal mynt i svenska fynd.

Med informationen från databasen har jag sen lagt ut fyndplatserna på kartor och ställt upp det i tabeller för att få en grund till en analys av materialet.

1.4 Definitioner

- Myntort

Den plats där en typ har präglats.

- Myntherre

Den som låter prägla myntet.

- Myntmästare

Den som administrerar präglingen.

- Åtsida

Den sida som vanligen har myntherrens namn och/eller titel.

- Frånsida

Den sida som brukar ha myntortens namn.

- Typ

En grupp mynt, oftast med enhetligt motiv på både åt- och frånsida. Inskrifterna kan variera. Ibland står namn och titel och vid andra tillfällen endast namn.

- T.p.q.

Terminus post quem. Det tidigaste präglingsåret för det yngsta myntet i ett skattfynd. Årtalet anger alltså när skatten tidigast kan vara nedlagd.

- Skattfynd eller depåfynd

Två eller fler mynt som är nedlagda vid samma tillfälle.

- Lösfynd

Fynd av mynt som har tappats eller deponerats ett och ett. De flesta lösfynden framkommer på åkrar och gravar.

- Skandinaviska imitationer

Mynt som präglats på okänd plats inom antingen Danmark, Norge eller Sverige.

- Ryssland

I denna uppsats används Ryssland som ett samlingsnamn för dagens Ryssland, Vitryssland och Ukraina.

.

2. Bakgrund

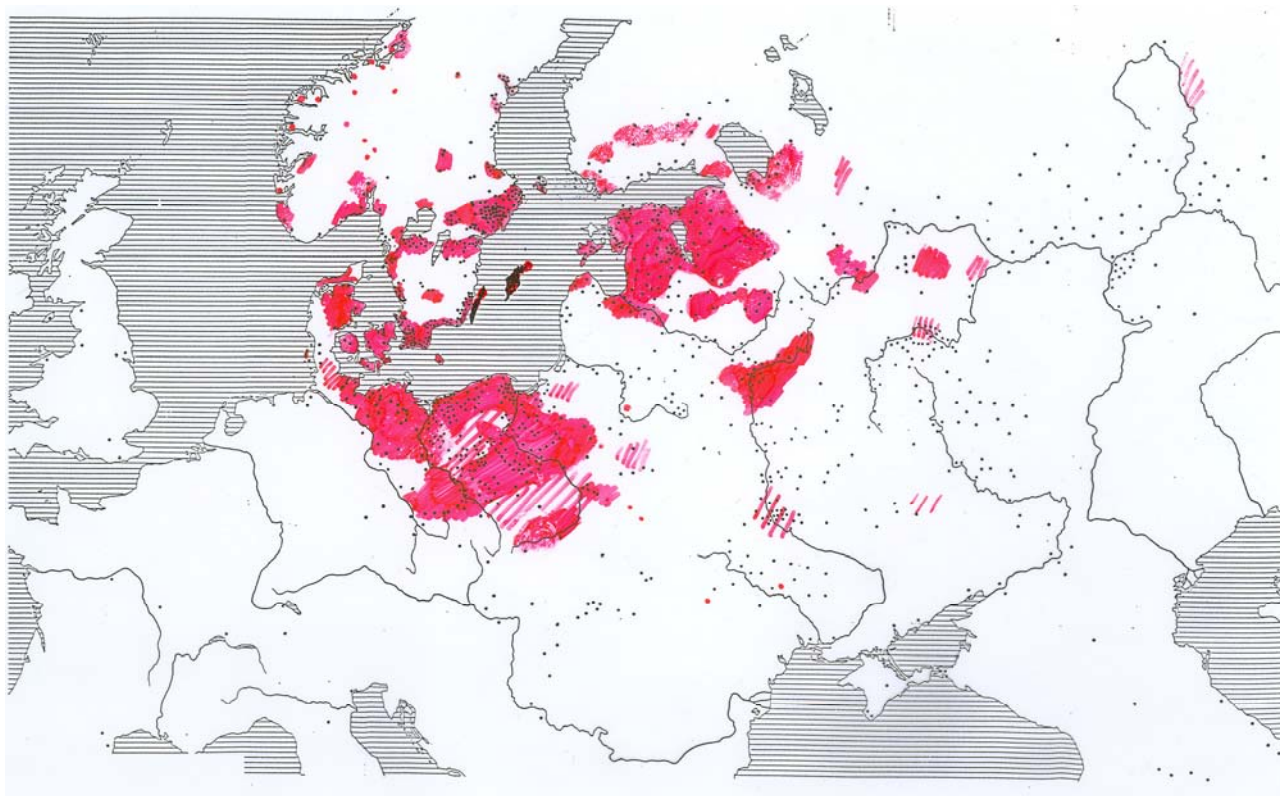

Fig. 1. Karta över myntimporten mellan 800-1120, Prickarna visar fynd med arabiska mynt och de skuggande områdena visar fynd med västerländska mynt (Balint 1981, fig. 1 kompletterat med västerländska mynt av Kenneth Jonsson)

2.1 Allmän bakgrund över myntimporten

År 800 till 1140 är numismatiskt sett en period av en mycket aktiv myntimport till Nordeuropa. Sammanlagt har man funnit 850.000 mynt spridda över 7.000 olika fynd. De tre mest aktiva importområdena, som står för vardera en tredjedel av dessa mynt, är det som idag är Sverige, östra Tyskland/Polen samt Ryssland (Jonsson 2010).

En av anledningarna till den stora myntimporten till Nordeuropa är handeln och att det inte fanns någon stark centralmakt som kunde mynta och garantera myntens nominella värde. Under denna period i Norden fanns det ofta inga inhemska mynt att konkurrera med. Det görs försök med kungliga myntningar från ca 995 i Danmark och Sverige, men det är först ca 1060 i Danmark och från ca 1200 i Sverige som den inhemska myntningen dominerar myntcirkulationen.

Under den första hälften av vikingatiden, som börjar ca 800, är det till största delen fråga om islamiska dirhamer, men även andra mynt från öst förekommer, t.ex. sassanidiska och khazariska mynt som dyker upp i Nordeuropa. Importen av de österländska mynten skedde troligen exklusivt via handelsvägar genom Ryssland (Jonsson 2009, s. 58).

Fig. 2. Kalifatet, Samanid, al-Shash 302 e.H. (914/5 e.Kr.).

Importen av islamiska mynt fortlöper under hela 900-talet, men mängden importerade islamiska mynt avtar drastiskt efter 950-talet för att senare upphöra helt efter 1015. Denna nedgång har det diskuterats vida om, men troliga anledningar är sinade silvergruvor vilket, ledde till minskade silvermängder i mynten, ändring av handelsvägar och politiska händelser. Importen av västerländska mynt, mestadels engelska och tyska mynt, som tidigare utgjorde en liten minoritet, tar fart cirka 990 och ersätter snabbt den österländska importen och dominerar importen till periodens slut 1140 (Jonsson 2009, s. 59).

Fig. 3. Tyskland, Köln. Ärkebiskop Pilgrim och kejsar Konrad II 1027-1036.

De första årtiondena är myntimporten blygsam och det är först under 830-talet och framåt vi hittar skattfynd med flera hundra mynt. Under 800-talets mitt når importen en topp för att sen dala under senare delen av 800-talet. 900-talet följer 800-talets mall med en låg importperiod fram till 930-talet, då importen ökar igen dramatiskt för att sen dala igen under 960-980-talen. Under 990-talet, då myntimporten från Västeuropa inleds, sker en enorm ökning som pågår till 1050, med en kraftig minskning av importen under perioden 1005-1015. Efter 1055 följer en minskning av importen och även om det sker en ökning cirka 1075-1095 når den inte tidigare nivåer. Under 1100-talet fortsätter nivån att sjunka och upphör ca 1140. Utifrån detta

kan vi se att myntimporten inte var jämn mellan de olika perioderna utan snarare att importen kunde ändras drastiskt, till och med under en 10-20 års period. (Jonsson 2009, s. 58).

2.2 Handel eller plundring?

En vanlig fråga inom vikingatida arkeologi är huruvida plundring eller handel var en vikings huvudsyssla på resorna. Över seklerna har synen på detta varierat, allt från nationalromantikens nobla nordiska krigare som plundrade och lamslog Europa till efterkrigstidens fredligare handelsman och profitörer. Från en numismatisk synvinkel kan man analysera denna fråga genom att se hur myntspridningen i skattfynden ser ut. Eftersom de områden som vikingar plundrade alternativt handlade med oftast hade fungerande statsapparater med egen myntning, till skillnad från Nordeuropa, så skulle bara kungens mynt cirkulera där.

En viking som plundrade ett område som hade egen myntning, där bara kungens mynt var tillåtna, borde då ha skatter med många mynt från samma område och även från samma tid. En viking som bedrev handel däremot skulle ha många olika mynt, då han reste runt och utbytte varor med olika handelsmän från olika områden som hade egna mynt.

Av de skattfynd som finns antyder de, enligt ovanstående modell, att vikingarna i västerled till största delen var handelsmän.

2.3 Kontakter mellan Skandinavien och Ryssland

Även om myntimporten från öst avtar efter 950-talet betyder det inte att kontakterna med öst avtar. Skandinaver fortsätter att resa österut längs de ryska floderna, men de slutar att hämta med sig mynt tillbaka. Myntimporten till öst slutar däremot först i början på 1100-talet i Ryssland och fortsätter under hela 1100-talet i Estland. Även skandinaviska mynt dyker upp i Estland, men en närmare studie av det estniska materialet faller utanför uppsatsens ramar.

Det var inte bara mynt man fick ut med kontakterna i österut. Tack vare utgrävningarna i kvarteret Trädgårdsmästaren i Sigtuna har man hittat många föremål som tyder på kontakterna

mellan öst och väst. T.ex. har man hittat amforor från Svartahavsområdet, elfenbenskammar från östra medelhavsområdet, ringar från Kiev, ortodoxa likarmade kors och ortodoxa uppståndelseägg i Sigtunas svarta jord. Så även om myntimporten avtar måste vi komma ihåg att mynten inte ger hela bilden av kontakterna områdena emellan (Roslund 1990, s. 55-57).

2.4. Fyndkontext

Många av de ryska skatterna är hittade under 1800-talet och med detta följer tyvärr dåtidens dåliga rapportering. Fyndkontexten saknas ofta och därför är ofta fyndplatsen listad under staden som låg närmast den faktiska fyndplatsen. Man önskar att denna information fanns tillgänglig för att kunna studera fynden utifrån sina fyndkontexter. Östergren har visat att många silverskatter på Gotland har lagts i husen och det skulle vara intressant och se om detta är något som skedde i Ryssland också under denna period (Östergren 1989, s. 241-242).

3. Introduktion till de tidigaste myntningarna i Skandinavien

Myntpräglingens första århundraden i Skandinavien är sporadisk, då myntutgivarna inte var tillräckligt starka eller utvecklade under denna period. Snarare kan myntningen ses som ett försök för de nya makthavarna att befästa sin svaga kontroll, med olika resultat som följd.

3.1 Nordiska mynt

De första nordiska mynten präglas från ca 825, sannolikt i Hedeby. Denna myntning uppstår med en inspiration av de karolingiska mynten från sydväst. De första präglingarna är efterhärmingar av Karl den stores mynt som präglas fram till 793/4. Vad som skiljer de nordiska mynten från sina förebilder är bl.a. vikten, då de nordiska mynten bara väger hälften av de karolingiska myntens vikt (Malmer 1966, s. 204-205).

Karl den stores mynt efter 793/4 och Ludvigs den frommes karolingiska mynt var till skillnad från mynten före ca 793/4 bildrika och innehöll motiv såsom bröstbilder, skepp, tempel, stadsport och myntverktyg (Malmer 1966, s. 205).

Denna första prägling av de nordiska mynten fortsätter inte ostört utan avbryts cirka 840 och återupptas omkring år 900. Förebilden fortsätter att vara densamma och först vid 900-talets slut kommer nya typer in (Malmer 1966, s. 214).

Fig. 4. Nordisk. Hedeby/Ribe, Malmer 1966 KG 5.

De stora fyndområdena för de nordiska mynten är Hedeby, Danmark, Birka, Gotland, Skåne, östra Tyskland, och Polen, men enstaka fynd har också hittats i t.ex. Ryssland (Malmer 1966, pl. 54-57).

3.2 Skandinaviska imitationer

Benämningen skandinaviska imitationer används på efterlikningar som inte kan knytas till ett specifikt land. Vanligast är det att man efterliknar engelska mynt, men tyska efterlikningar förekommer också. I framtiden kanske de kan föras till de kungliga myntningarna i Danmark, Norge och Sverige som började cirka 995. I Sverige sker myntningen i Sigtuna under Olof Skötkonung och i Norge av Olaf Tryggvason på okänd ort och i Danmark under Sven Tveskägg på okänd ort. Det förekommer mynt med den engelska kungens namn under denna period, men imitationerna med förvirrade inskrifter är dominerande (Jonsson 2010).

Fig. 5. Skandinavisk efterprägling av Ethelred II, Long Cross ca 1000.

3.3 Danska mynt

Under Knud den Stores regenttid (1018-1035) görs en satsning att få en ordnad myntning och då Knud var både kung över Danmark och England var det naturligt att myntningen följde

engelsk modell. Engelska myntmästare och möjligen engelska stämpelskärare kallades till Danmark och det inrättas myntverkstäder, varav den mest framträdande fanns i Lund. Knuds son Hardeknud (regenttid 1035-1042) fortsätter myntningen och han utökar antalet myntorter. Mynten är i de flesta fall lika Knuds myntning, men några nya motiv förekommer, som t.ex. de bysantinskt inspirerande mynten med två bröstbilder med ett kors med fot emellan dem. Det är högst troligt att mynt präglade under Basileus II och Constantinus VIII som regerade mellan 975-1025 har stått modell för denna mynttyp (Silvegren 1995, s. 266-267).

Den följande perioden var en hektisk och orolig tid för det danska riket då Magnus den Gode erövrar Danmark och en kamp om tronen följer. Mot Magnus stod Knuds systerson Svend Estridsen. Till sin hjälp hade Magnus Harald Hårdråde som hade ambitioner på den norska tronen. Under krigsåren 1044-1047 myntas det med både Magnus, Svends, Haralds och den engelska kungen Edwards namn. Något som utmärker mynt från denna period är att skriften är svår att utläsa, i vissa fall så svår att man kan anta att gravörerna var analfabeter. Vad som också är av intresse är att myntmästarnamnen på mynten är dominerande nordiska, vilket troligen hör ihop med den bristande kvalitén på inskrifterna (Silvegren 1995, s. 267).

Segrare i denna maktkamp blev Svend Estridsen som regerade mellan 1047-1074, även om han vann ett rike hotat av yttre fiender och skakad kungamakt. Svend lägger stor vikt på myntväsendet och öppnar upp myntning i både Borbi och Thumatorp, vilket troligen är Borgebeby utanför Lund respektive Östra Tommarp. Myntningen på dessa orter blev dock inte permanenta. Trenden med bysantinska influenser utökas kraftigt, även om de engelska inte försvinner. En trolig anledning till denna influens är de hemkomna varingarna som tjänstgjort som livvakter till den bysantinska kejsaren och med dem kommer de bysantinska mynten som de betalades med (Silvegren 1995, s. 268).

För att stärka kungamakten sökte Svend ett förbund med kyrkan, vilket reflekteras i mynten. Religiösa motiv är vitt spridda t.ex. Kristus med gloria, Kristus i högsätet, knäböjande Maria med barnet och bysantinskt kors. Något som sticker ut ur mängden är runmynten som dyker upp i slutet av regeringstiden som var en relativt fredlig period. Användning av runor på mynten kan tolkas på flera sätt, nationalism har lagts fram som möjlig tolkning, men även förklaringen att runor skulle vara lättare att gravera med sina raka linjer och familjaritet bland de lokala myntarna (Silvegren 1995, s. 268-269).

Fig. 6. Danmark. Sven Estridsson (1047-1074)

Sven Estridsens son Harald Hein ärver tronen 1074 och innehar den tills han avlider 1080. Harald verkar styra upp myntningen och de förvirrade inskrifterna försvinner och antalet myntorter skärs ner. Man kan se början på en självständig dansk myntning med en inspiration från Tyskland, även om den konstnärliga nivån på mynten fortfarande är låg. Harald efterträds av sin broder Knud 1080-1086. Utmärkande för Knuds myntning är att han började mynta en ny typ av mynt som var både av låg vikt och låg silverhalt, mynt som kunde produceras i större antal för att finansiera ett krigståg till England. Med denna mynttyp följde nya skatter som retade upp befolkningen som dödade Knud i Odense. Efter Knud tog den nästa av Svends söner, Olof 1086-1095, över makten. Från Olofs tid är få mynt bevarade, men annars fortsatte han i Haralds spår i myntningen. En mynttyp sticker ut då den har en mycket större diameter än de vanliga mynten men har samma vikt, vilket skapar ett stort tunt mynt, vilket var vanligt i Tyskland och motivet är också tyskinspirerat. Under Olofs regeringstid följer sämre klimat och svältperioder och han dör sommaren 1095 (Silvegren 1995, s. 269-270).

Nästa broder att ta tronen var Erik 1095-1104 och hans myntning fortsätter den tyska stilinspirationen. Man kan under Eriks regeringstid se att vissa kyrkliga institutioner får rätten att driva egen myntning jämsides med kungen. Efter Erik följer nästa broder, Niels 1104-1134. Under Niels regeringsperiod dyker byggnadsverk upp som motiv och drottningen Margarethas namn dyker upp på en mynttyp. Att namnge både kungen och drottningen på danska mynt hade aldrig tidigare förekommit och det säger något om Margarethas betydelse. Niels blir dödad 1134, kort efter slaget vid Foteviken. Under 4 år regerar Erik Emune. Det var en orolig period för det danska riket, Erik Emunes systerson Erik Lam 1137-1146 ärver en tron hotat av inre oroligheter och tronpretendenter, men hans regentperiod är utanför uppsatsens ram (Silvegren 1995, s. 270-272).

3.4 Norska mynt

Efter den kortlivade myntningen under Olaf Tryggvason ca 995 och hans död år 1000 togs myntningen först upp igen 15 år senare när Olof den helige tar den norska tronen. Dessa mynt var också baserade på engelska typer, men det var fortfarande en begränsad myntning som inte påverkade myntcirkulationen i Norge i större utsträckning. Efter Olofs död och tronskiftet till Knut den store upphörde den norska myntningen. Det var först med Harald Hårdråde (1047-1066) som det skulle uppstå en mer permanent myntningen i Norge. Det som mest utmärker Haralds myntning är att någon gång före 1060 börjar en drastisk minskning av silverhalten i mynten som präglas, vilket når ett medianvärde av 33% silver jämfört med den internationella standarden på drygt 90%. Detta verkar dock inte ha påverkat den inhemska myntningen negativt, tvärtom ökar användandet av norska mynt radikalt för att helt dominera i skatthynd i slutet av 1000-talet och därefter. Dock vinner denna myntning ingen mark utanför Norges gränser, vilket är förståeligt med tanke på den låga silverhalten (Skaare 1976, s.111-113).

Detta måste tyda på ett lyckat försök av kungen att kontrollera landets myntcirkulation, speciellt i åtanke att myntningen hade upphört under 20 år under det danska styret.

Fig. 7. Norge. Magnus Barfot 1093-1103.

3.5 Svenska mynt

Sverige var det land som hade mest problem att etablera en nationell myntning av de tre framväxande rikena. Sigtunamyntningen under Olof skötkonung och Anund Jakob var kortlivad och kan inte ha haft något större genomslag (endast ca 1.000 ex. ingår i svenska fynd). Myntningen varar 35 år i Sigtuna innan den läggs ner för en lång tid framöver (Jonsson 1995, s. 43).

Fig. 8. Sverige. Olof Skötkonung 994-1022, Sigtuna, Godwine ca 995.

4. Materialredovisning

4.1 Nordiska mynt

Antal funna i Ryssland: 8

Antal funna i Sverige: 757

Tidigast t.p.q i Ryssland: 833

Tidigast t.p.q i Sverige: 825

De nordiska mynten dyker upp i anslutning till floderna i västra Ryssland. Det tidigaste myntet ärpräglat cirka 825 och är det enda nordiska myntet i hela Ryssland under 800-talet. Detta är försvinnande lite med tanke på myntimporten av arabiska silvermynten från öst är mycket aktiv under denna period. Fyndutbredningen skiljer sig drastiskt från övriga grupper.

Ryska fynden

De ryska fynden är här sorterade kronologiskt från äldsta till yngsta.

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Antal nordiska</i>	<i>Antal totalt</i>	<i>Präglingstid nordiska</i>
833	Kislaia	Smolensk	1	674	ca 825/40
996	Novy Dvor	Minsk	1	399	ca 900/50
1012	Vas'kovo	Velikije Luki	1	4.820	ca 900/50
1018	Denisy	Perjaslav	ca 5	5.397	ca 900/50 - från 975/80

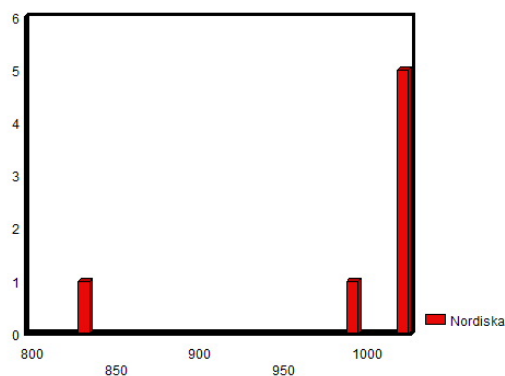

Fig. 9. Antalet nordiska mynt i ryska fynd baserad på fyndens t.p.q.

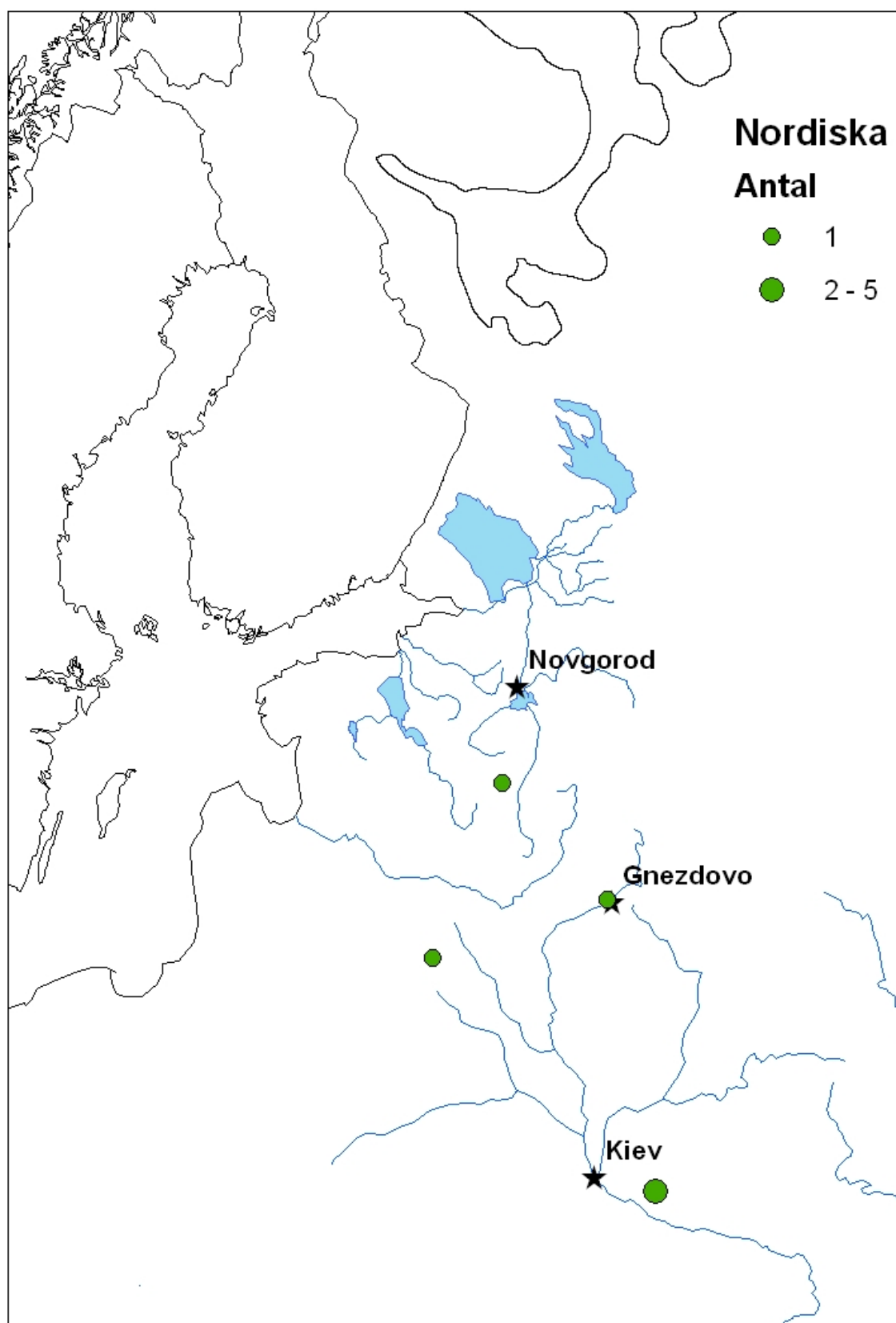

Fig. 10. Karta som visar spridningen av nordiska mynt i Ryssland.

4.2 Skandinaviska imitationer

Antal funna i Ryssland: 39

Antal funna i Sverige: 2.116

Tidigast t.p.q i Ryssland: 1002

Tidigast t.p.q i Sverige: 997

I och med 1000-talets början finner vi fortlöpande skandinaviska imitationer (SI) i ryska fynd tills fynden upphör på 1100-talet.

Ryska fynden

De ryska fynden är här sorterade kronologiskt från äldsta till yngsta.

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Antal SI</i>	<i>Antal totalt</i>	<i>Präglingstid SI</i>
1002,5	Prusenici	Vitsebsk	1	95	?
1011	Svir'stroj	Leningrad	3	19	?
1023	Novgorod	Novgorod	2	59	från ca 997
1027	Borovskaja	Peterhof	4	ca 4.000	från ca 997/1009
1039	Lozgolovo	Kingisepp	2	89	från ca 997/1009
1055	Naginscina I	Gdov	2	1.018	från ca 1009/17
1068	Syrinic	Leningrad	1	213	?
1073	Lodenoje Pole III	Olonets	1	2871	?
1079	Wichmjaz	Leningrad	3	13.398	från ca 997
1081	Lodenoje Pole I	Olonets	9	3.766	från ca 997 - 1009
1106	Archangelsk	Archangelsk	2	ca 2.000	från ca 997-1023
1111	Skadino	Ostrov	9	830	

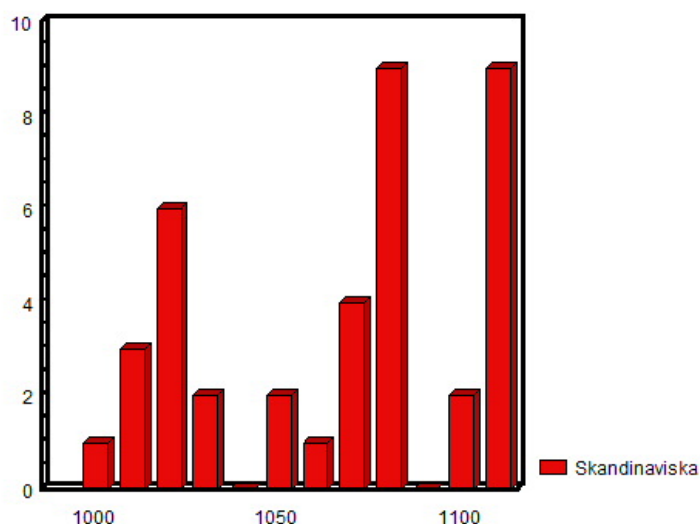

Fig. 11. Antalet skandinaviska imitationer i ryska fynd baserad på fyndens t.p.q.

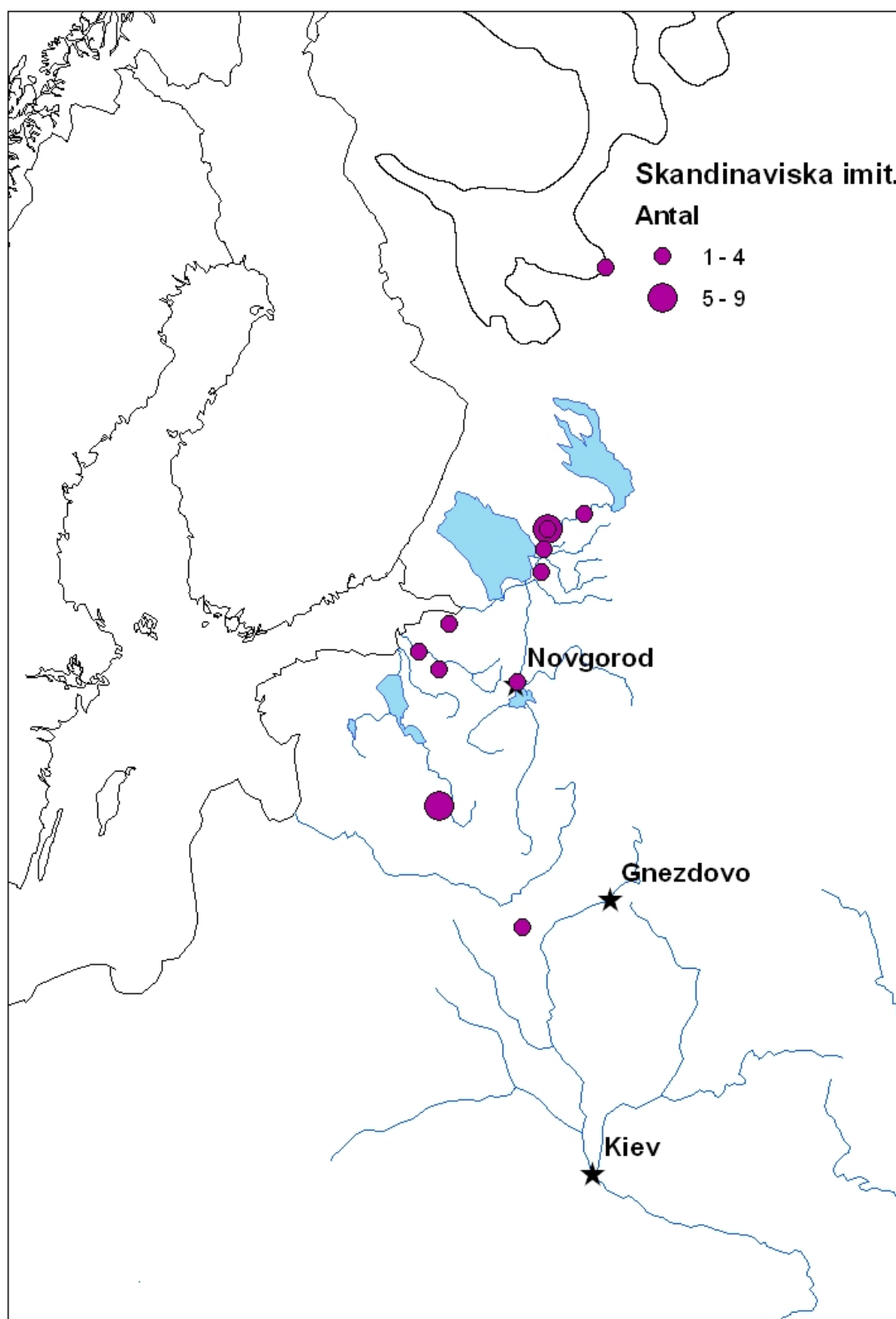

Fig. 12. Karta som visar spridningen av skandinaviska imitationer i Ryssland.

4.3 Danska mynt

Antal funna i Ryssland: 393

Antal funna i Sverige: 5,317

Tidigast t.p.q i Ryssland: 1023

Tidigast t.p.q i Sverige: 1002

Den definitivt fyndrikaste myntkategorin är de danska mynten, vilken omfattar fler mynt än de andra kategorierna sammanlagt. De danska mynten börjar komma in i större antal först på 1050-talet, men ett mindre antal mynt är funna under första halvan av 1000-talet. Mynten försvinner i början av 1100-talet då myntimporten till Ryssland upphör. De danska mynten har den största fyndutbredningen av de olika kategorierna och har en av de större utbredningarna söderut. Fyndplatsen för Ludwiscze är osäker, men troligen låg den vid gränsen mellan Polen och Vitryssland.

Ryska fynden

De ryska fynden är här sorterade kronologiskt från äldsta till yngsta.

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Antal danska</i>	<i>Antal totalt</i>	<i>Präglingsstid danska</i>
1023	Novgorod	Novgorod	1	59	Från ca 1009
1027	Borovskaja	Peterhof	3	ca 4.000	Från ca 997-1009
1034	Degtiany	Kopylsk	1	261	1035/1042
1035	Bujanicy	Kingisepp	1	300	1035/1042
1039	Lozgolovo	Kingisepp	2	89	Från ca 997/1017
1042	Strazevici	Sennenskij	10	318	1035-1047
1047	Novgorod(Sobacji Gorby)	Novgorod	1	335	1047-74
1055	Naginscina I	Gdov	82	1018	Från ca 997-1074
1056	Polock	Vitsebsk	14	156	1018-74
1059	Ludwiscze	Wegrow	12	651	1018-74
1059	Kolodezi	Leningrad	8	575	Från 991/97-1042
1068	Naginscina II	Gdov	>3	1.810	1035-1074
1068	Syrinic	Leningrad	1	213	1042-1047
1068	Lodenoje Pole II	Olonets	2	259	1035-1074
1068	Kolgolema	Leningrad	1	4.500	1047-1074
1068	Polna	Gdov	3	472	1047-1074
1073	Lodenoje Pole III	Olonets	33	2.871	Från ca 997-1074
1079	Wichmjaz	Leningrad	108	13.398	Från ca 997-1074
1081	Lodenoje Pole I	Olonets	50	3.766	Från ca 997-1086
1081	Rucji	Pskov	24	2.010	1018-1074
1106	Spankovo	Peterhof	7	ca 2.000	1018-1074
1106	Archangelsk	Archangelsk	17	ca 2.000	Från ca 997-1074
1111	Skadino	Ostrov	9	830	1035-1074

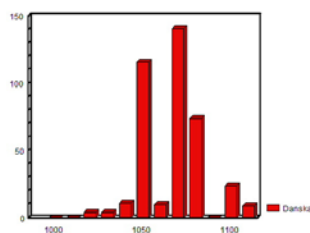

Fig. 13. Antalet danska mynt i ryska fynd baserad på fyndens t.p.q.

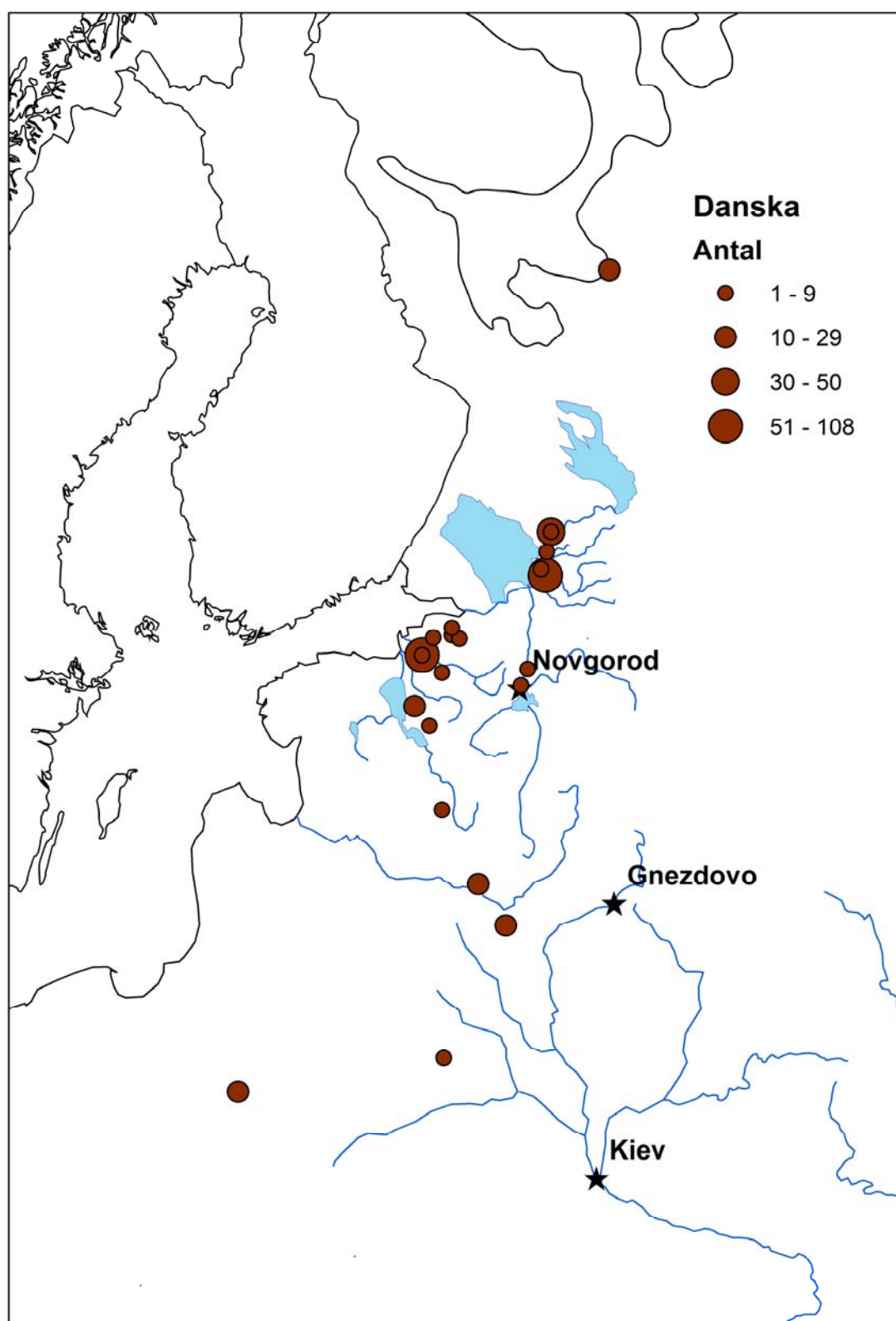

Fig. 14. Karta som visar spridningen av danska mynt i Ryssland.

4.4 Norska mynt

Antal funna i Ryssland: 17

Antal funna i Sverige: 232

Tidigast t.p.q i Ryssland: 1055

Tidigast t.p.q i Sverige: 1003/4

Av de tre nationella myntkategorierna är de norska de minst framträdande i fyndmaterialet, vilket som tidigare nämnts kan bero på den låga silverhalten i mynten. En annan möjlig tolkning är att Norge inte skulle ha lika starka kontakter med det ryska området som Danmark eller Sverige. Av intresse är fyndet från Archangelsk, som är det fynd som har flest norska mynt och den nordliga fyndplatsen avviker från övriga fynd. Till skillnad från de andra fynden, där mynten troligen kom via Östersjön, så är det troligare att dessa mynt kom via Ishavet. De norska mynten är lite senare på plats än de danska och dyker först upp på 1050-talet och försvinner i början av 1100-talet.

Ryska fynden

De ryska fynden är här sorterade kronologiskt från tidigast till senast.

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Antal norska</i>	<i>Antal totalt</i>	<i>Präglingstid norska</i>
1055	Naginscina I	Gdov	1	1.018	?
1068	Polna	Gdov	3	472	1047-1066
1073	Lodenoje Pole III	Olonets	2	2.871	1047-1066
1079	Wichmjaz	Leningrad	3	13.398	1047-1066
1081	Lodenoje Pole I	Olonets	1	3.766	1046-1066
1106	Spankovo	Peterhof	2	ca 2.000	1066-1093
1106	Archangelsk	Archangelsk	5	ca 2.000	1093-1103

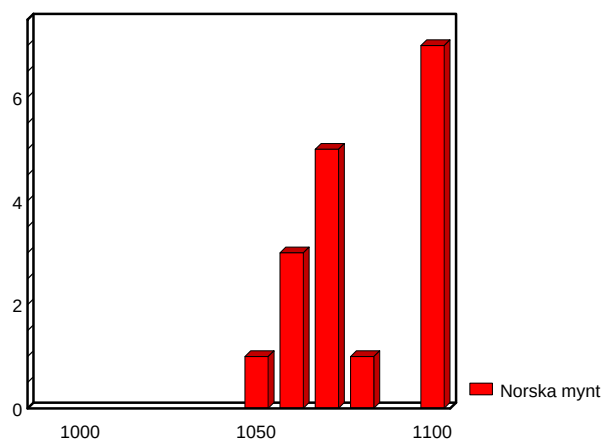

Fig. 15. Antalet norska mynt i ryska fynd baserad på fyndens t.p.q.

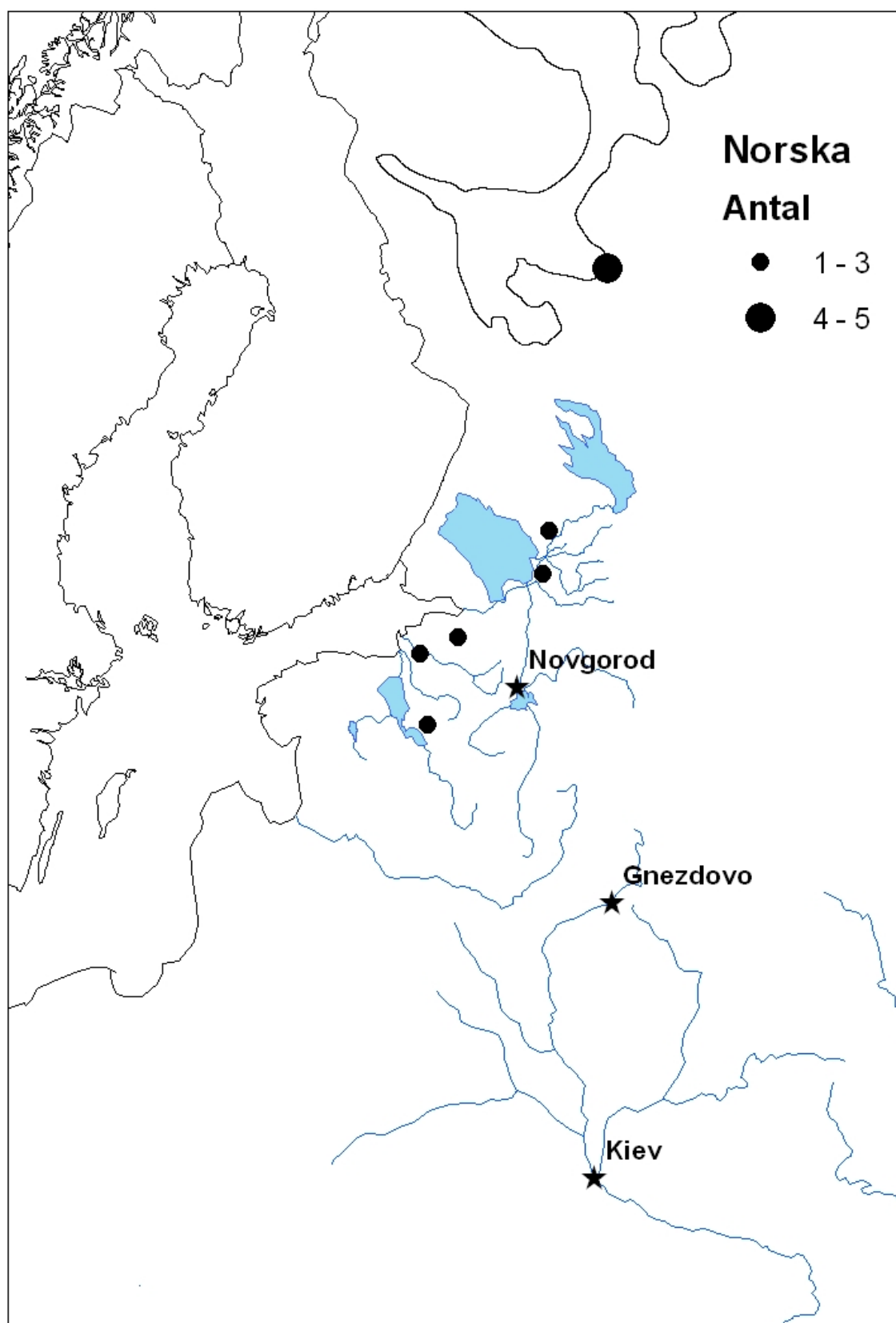

Fig. 16. Karta som visar spridningen av norska mynt i Ryssland.

4.5 Svenska mynt

Antal funna i Ryssland: 72

Antal funna i Sverige: 781

Tidigast t.p.q i Ryssland: 1023

Tidigast t.p.q i Sverige: 995

Likt det danska materialet börjar mynten dyka upp blygsamt under första hälften av 1000-talet för att bli vanligare fr.o.m. 1050-talet. Fynden dyker nästan uteslutande upp i Ingermanland och Ladogaområdet och inga mynt är funna i inlandet. Vad beror detta på? Hade mälarenregionen bara kontakter med norra Ryssland, medan gotlänningarna reste längre in? Fyndet i Kolodezi är intressant då det innehåller 11 stampidentiska mynt, vilket tyder på en direktkontakt med mälarenregionen.

Ryska fynden

De ryska fynden är här sorterade kronologiskt från tidigast till senast.

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Antal svenska</i>	<i>Antal totalt</i>	<i>Präglingstid svenska</i>
1023	Novgorod	Novgorod	1	59	ca 1000-1010
1027	Borovskaja	Peterhof	5	ca 4.000	ca 1000-1010
1055	Naginscina I	Gdov	2	1.018	1022-1030
1059	Kolodezi	Leningrad	14	575	ca 1000-1010
1073	Lodenoje Pole III	Olonets	4	2.871	ca 1000-1010
1079	Wichmjaz	Leningrad	4	13.398	ca 1000-1010
1081	Lodenoje Pole I	Olonets	39	3.766	ca 997-1030
1106	Archangelsk	Archangelsk	3	ca 2.000	ca 1005-1030

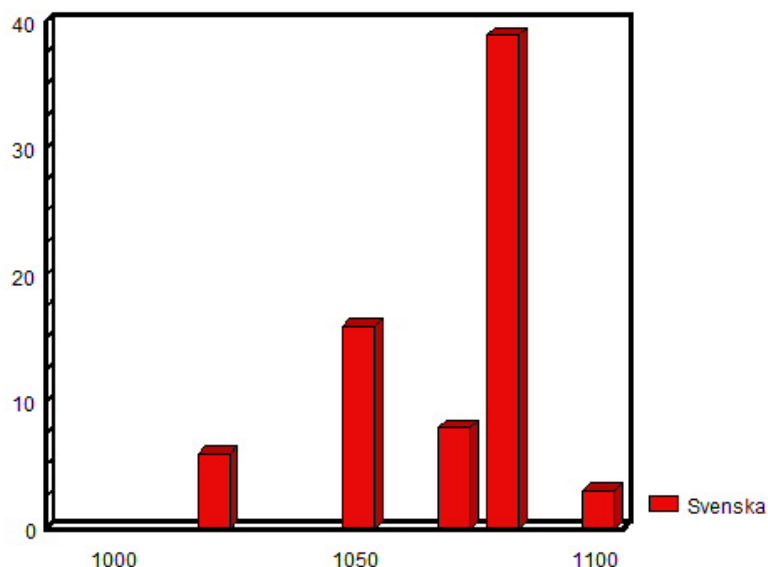

Fig. 17. Antalet svenska mynt i ryska fynd baserad på fyndens t.p.q.

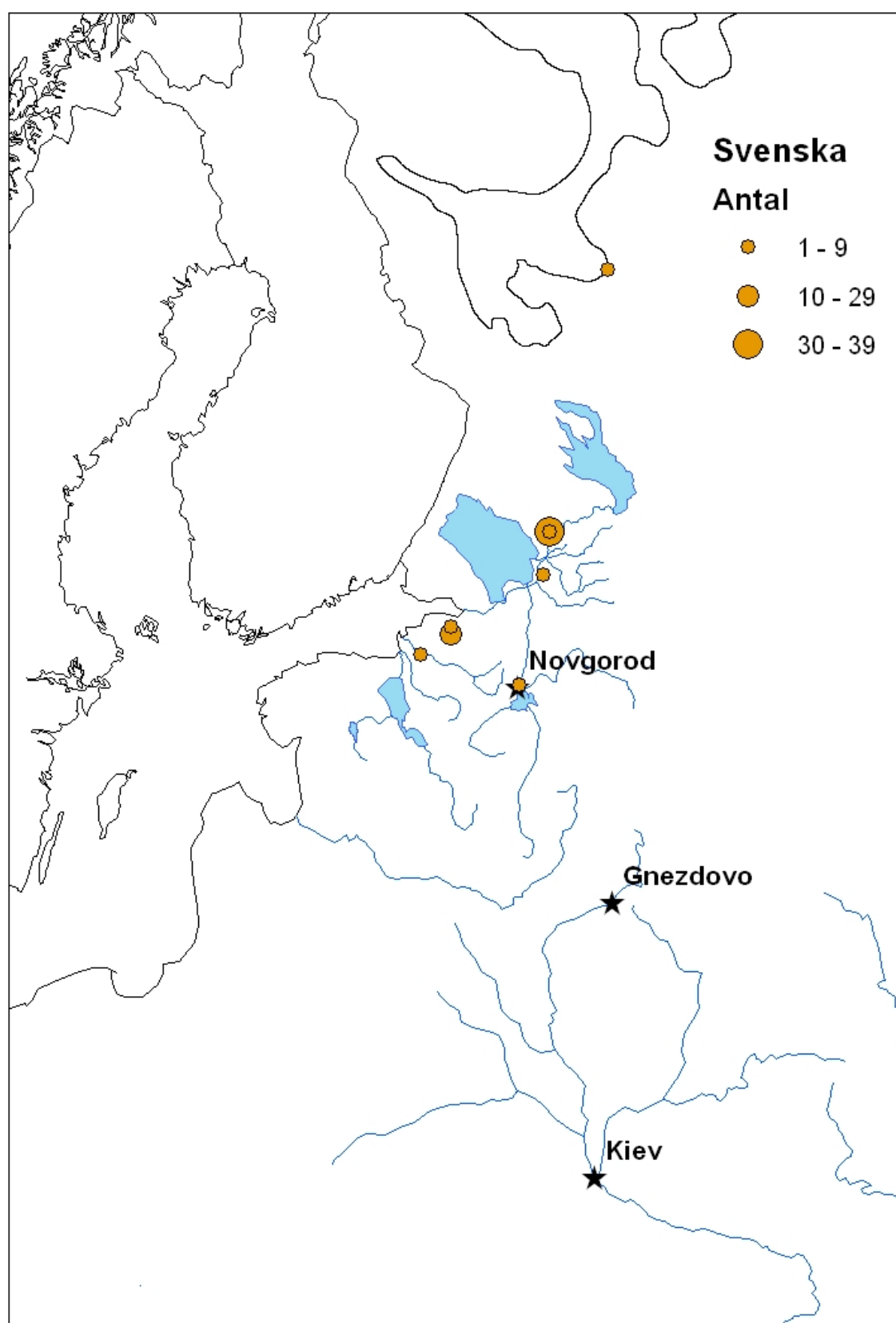

Fig. 18. Karta som visar spridningen av svenska mynt i Ryssland.

5. Analys och resultat

5.1 Perioden 800-1050

Det äldsta myntet från Skandinavien som dyker upp i Ryssland är ett nordiskt mynt präglat ca 825-840. Det är funnet i Kislaja längs floden Dnjepr i anslutning till Gnezdovo. Detta är också det enda myntet från Skandinavien under hela 800-talet, ett århundrade då det väller in islamiskt silver till Norden, mynt som med all sannolikhet kom via Ryssland. Vi vet att det fanns intensiva kontakter mellan de två områdena, t.ex. finns det många gravar i Ladogaområdet och Gnezdovo som innehåller skandinaviska element (Sawyer 1997, s. 142-145). Varför finner vi inte då fler nordiska mynt i Ryssland under denna tid?

En förklaring skulle kunna vara att de äldsta nordiska mynten, som på 800-talet är präglade i Hedeby/Ribe, kommer från ett område som inte hade lika intensiva kontakter med Ryssland som östra Skandinavien. Gotland som är Sveriges fyndrikaste landskap och viktig i handeln österut har bara ett fynd av nordiska mynt under 800-talet (Malmer 1966, s. 247, pl. 56-57), vilket stödjer idén att det huvudsakligen var östra Skandinavien som stod för kontakterna österut.

Avsaknaden av mynt under 800-900 talet kan möjligen förklaras av handeln. Det skulle kunna vara så att vikingarna hade överskott i sina affärer med ryska området och på så sätt inte behövde föra med sig silvermynt till Ryssland.

Under 900-talets sista år och de två första årtiondena under 1000-talet har vi de resterande fynden av nordiska mynt. De är sammanlagt ca 7 eller fler mynt då fyndet från Denisov innehåller fragment. Fynden dyker upp längs floderna i den västra delen av Ryssland i samband med de ryska handelstäderna Kiev, Smolensk/Gnezdovo. Antalet mynt är fortfarande försvinnande litet och nordiska mynt utgör mindre än 1 % av de skatter som de tillhör. Under denna period avtar också myntimporten österifrån till Skandinavien för att ersättas av mynt västerifrån, mestadels tyska och engelska mynt. Denna trend följs också i Ryssland där tyska mynt under vissa delar av perioden utgör 95 % av alla mynt (Jonsson 2010). Från ca 950 ökar också antalet fynd av nordiska mynt på Gotland. (Malmer 1966, s. 247, pl. 56-57)

Mellan 990-1018 ser vi att nordiska mynt dyker upp igen i Ryssland. Har det att göra med en allmän ökning av importen av västerländska mynt till Ryssland eller beror det på att gotlänningarna börjar använda mer nordiska mynt? När det gäller ett så litet fyndmaterial går det inte att säga något konkret, men man kan spekulera. Samtidigt som intresset för västerländska mynt ökar i Ryssland dyker några få nordiska mynt upp efter ett uppehåll på över hundra år.

Det nordiska materialet skiljer sig drastiskt i fyndutbredning jämfört med det övriga materialet. Ingermanland och Ladogaområdet där vi finner majoriteten av de övriga fynden saknar helt nordiska mynt, trots att skandinaver har haft bosättningar, handels och hantverks stationer i området under perioden 780-900 (Sawyer 1997, s. 141-145).

Under perioden 1000-1050 finner vi 43 skandinaviska mynt i Ryssland. Alla kategorier gör sig gällande, förutom de norska mynten. Antalet mynt rör sig inte om mer än högst 5 skandinaviska mynt i varje skatt, undantaget är skatten i Strazevici med en t.p.q. på 1042 med sina 10 danska mynt. Jämfört med 800/900-talet så är det en kraftig ökning av myntimporten, men det är fortfarande ett begränsat antal mynt vi pratar om, sammanlagt 43 mynt (varav 10 är från Strazevici).

5.2 Perioden 1050-1120

Majoriteten av mynten i denna uppsats ligger i skatter med t.p.q. efter ca 1050, närmare bestämt 484 mynt av 529. Nästan alla fyndkategorier är representerade efter 1050. De skandinaviska imitationerna finner man i Ryssland fr.o.m början på 1000-talet, men majoriteten av mynten är nedlagda efter 1050. Vanligtvis uppgör de mindre än 1 % i de individuella skatterna. För att ge perspektiv har cirka 200.000 mynt hittats i Ryssland under perioden 800-1140 (Jonsson, 2009, s. 59). Det är ett försvinnande lite material som inte kan fungera som en bas för en analys av relationerna mellan Skandinavien och Ryssland.

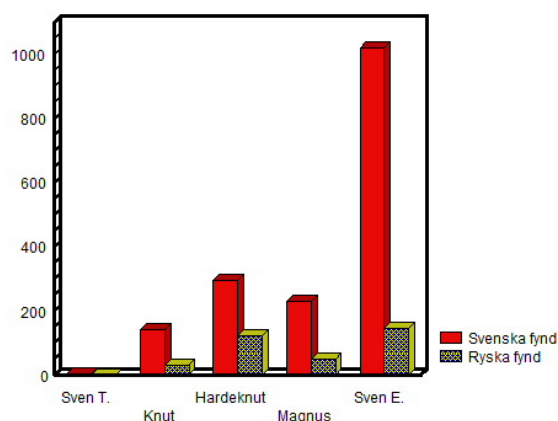

Fig. 19. Antalet danska mynt funna i Sverige och Ryssland efter regent.

Under denna period har myntimporten av västerländska mynt ersatt den österländska importen och de absolut vanligaste mynten är nu tyska, speciellt mellan ca 1050-1075 då det finns många fynd med en hög andel frisiska mynt. Detta indikerar att frisiska handelsmän var mycket aktiva i Ryssland under denna period. Vi vet också att friserna handlade med resten av Östersjöområdet, inte minst Skandinavien. Det är möjligt att dessa 424 mynt kom till Ryssland med frisiska handelsmän som hade fått tag på mynten via sina handelskontakter med Skandinavien (jfr Potin 1990, s. 265-272).

Om vi utgår ifrån att frisiska handelsmän förde med sig det skandinaviska materialet, hur skulle det påverka spridningen av mynten? Friserna som kom via Östersjön till Ryssland måste då antagligen ha bedrivit handeln i norra Ryssland utmed Finska viken. Detta överstämmer med vad vi ser på kartorna för de skandinaviska imitationerna, danska, norska och svenska mynten. Det svenska och norska materialet hittar vi uteslutande i detta område medan de danska mynten och de skandinaviska imitationerna också finns längre söderut i västra Ryssland. Detta verkar tala för att det var frisiska handelsmän som förde med sig det skandinaviska materialet till Ryssland.

Om vi kopplar detta till den tidigare tesen att avsaknaden av skandinaviska mynt under 800-900 talet skulle kunna bero på ett handelsöverskott från vikingarnas sida, kan vi kanske se här ett handelsunderskott från frisernas sida. Tyska mynt är den näst största fyndgruppen i Ryssland under perioden 800-1140 (fig. 21) och skatterna med skandinaviska mynt domineras vanligen av tyska mynt

Estland som ligger nära koncentrationsområdet för skandinaviska mynt i Ryssland besöktes också av frisiska handelsmän och skulle därför kunna användas som en jämförelse. Fig. 20 visar antalet danska mynt funna i Estland i fynd från 990-1150 och vi kan se en klar likhet med det danska materialet funnet i Ryssland. Vi finner några få mynt under det sista årtiondet av 900-talet och första halvan av 1000-talet, men likt de ryska fynden, så börjar importen av mynt att komma fr.o.m. 1050 med friserna. Det estniska materialet stödjer hypotesen att friserna ska ha fört med sig de skandinaviska mynten.

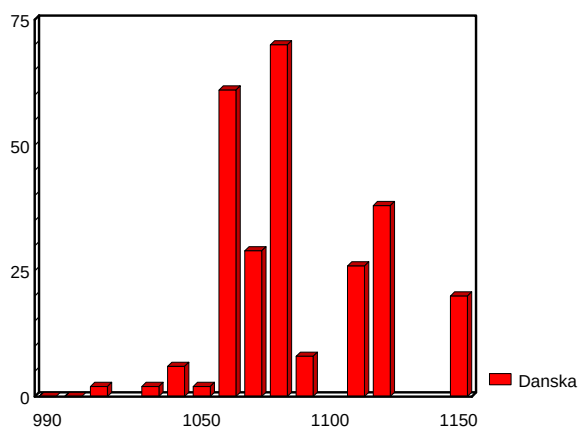

Fig. 20. Antalet danska mynt funna i Estland baserat på fyndens t.p.q.

Den yngsta skatten, Archangelsk, med t.p.q. 1106 skiljer sig från övriga fynd. Som sagt så kom friserna till Ryssland med högsta sannolikhet via Östersjön och baserat på vad vi har sett på fyndkoncentrationen gjorde de troligen inga handelsresor in i Ryssland. Archangelskfyndet ligger avlägset, de flesta fynden av skandinaviska mynt ligger utmed floder och så är inte fallet här. Archangelskfyndet avspeglar troligen kontakterna med samerna och norra Skandinavien. Att fyndet också har många sena norska mynt överstämmer med denna tolkning.

6. Sammanfattning

Syftet med uppsatsen var att ge en ökad förståelse av kontakterna mellan Skandinavien och Ryssland via det numismatiska materialet. Utifrån syftet har jag försökt svara på följande frågor: Hur såg den skandinaviska myntexporten till Ryssland ut? Var finner man de skandinaviska mynten? Vad kan myntexporten säga oss om kontakterna mellan det

vikingatida Skandinavien och Ryssland under vikingatiden? Under vilka perioder importerar man de skandinaviska mynten?

För att kunna svara dessa frågor har jag sammanställt de skandinaviska mynt som har hittats i Ryssland. För att få mer överskådlighet har jag använt mig av en databas, där mynten registreras efter ursprung (nordiska, skandinaviska imitationer, danska, norska, svenska) och t.p.q. För skatterna sammanlagt har man hittat cirka 529 mynt från 29 fyndplatser, Det äldsta myntet ärpräglat ca 825-840 och det yngsta myntetspräglingstid är 1093-1103. Sammanlagt har man under perioden hittat ca 200.000 mynt i Ryssland (Jonsson, 2009, s. 59) så det skandinaviska materialet utgör mindre än 1 % av det totala fyndmaterialet.

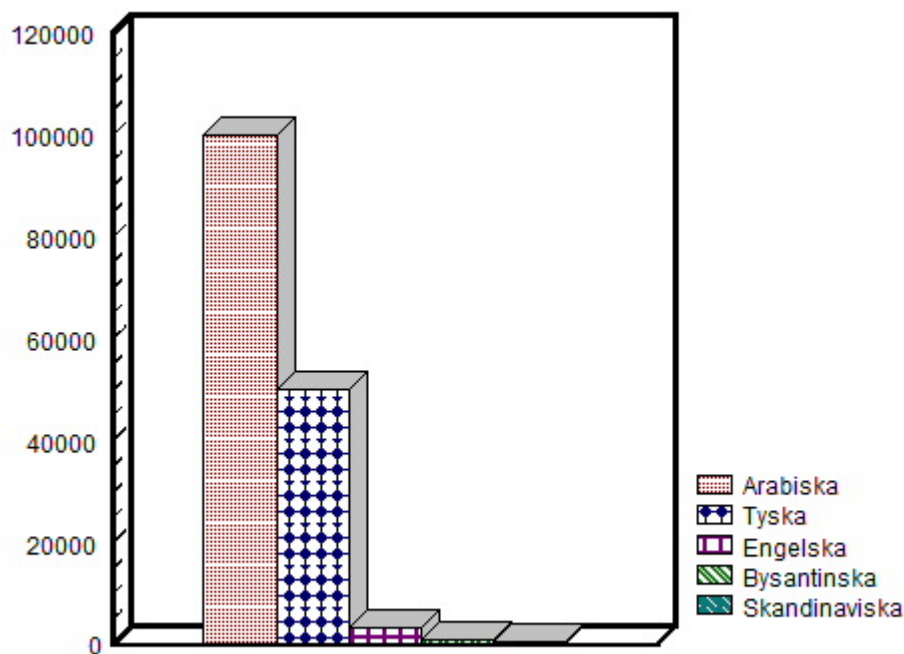

Fig. 21. Diagram som visar de fem vanligast myntkategorierna i Ryssland under 800-1140. Källa Jonsson 2010.

Av dessa 529 mynt ingår ett i fynd med t.p.q. från 800-talet och ett i fynd med t.p.q. från 900-talet. Från fynd med t.p.q. 1000-1050 finner vi 43 mynt och de resterande 484 mynten finns i fynd med t.p.q. efter 1050. Mynten dyker främst upp i norra och västra Ryssland i anslutning till de stora floderna och handelstäderna. Den största koncentrationen av fynd ligger i Ingermanland och i anslutning till sjön Ladoga (fig. 22). Den största antalet mynt utgörs av de danska mynten som utgör över 73% av mynten (368 av 504).

Under hela perioden 800 till 1000 finner vi två mynt i Ryssland från skandinaviskt område. Detta visar emellertid inte att det saknades kontakter områdena emellan, tvärtom vet vi både från historiska källor, arkeologiskt material och runristningar att det fanns intensiva kontakter. Men det fanns tydligen inget intresse av skandinaviska mynt under denna tidsram. En förklaring för avsaknaden av skandinaviska mynt under 800-900-talet är att vikingarna hade ett överskott i sina handelsresor i Ryssland och därför inte behövde föra med sig de värdefulla silvermynten på resorna österut.

Det är först efter den period man vanligtvis kopplar ihop med vikingar i österled, som mynten börjar dyka upp allvar. Detta skulle kunna vara för att frisiska mynt, som blev vanliga i Ryssland efter 1050, under vissa delar av perioden kan så mycket som 95 % av skattfynden bestå av frisiska mynt, handlade mycket med Skandinavien och kan helt enkelt att fört med sig mynten till Ryssland. Spridningen av de skandinaviska mynten efter 1050 visar en koncentrationen i norra Ryssland kopplad till Finska viken och Ladogaområdet, de områden som de frisiska handelsmännen med hög sannolikhet gjorde affärer i. De kan röra sig om ett handelsunderskott från frisernas sida eftersom stora mängder tyska mynt har hittats i Ryssland, vilket det då skulle vara troligt att friserna inte skydde ifrån att använda skandinaviska mynt i sin handel med Ryssland.

P.g.a. det ringa materialet har jag slutit mig till att det numismatiska materialet inte är en bra grund till en analys om kontakterna mellan Skandinavien och Ryssland.

	<i>Ryssland</i>	<i>Sverige</i>	<i>Totalt</i>
Nordiska	8	757	765
Skand.imit.	39	2.116	2.155
Danska	393	5.317	5.710
Norska	17	232	249
Svenska	72	781	853
<i>Totalt</i>	<i>529</i>	<i>9.203</i>	<i>9.732</i>

Tabell 2. Antal skandinaviska mynt funna i Ryssland resp. Sverige under vikingatiden. Källa Jonsson 2010.

Denna uppsats är skriven vid Numismatiska forskningsgruppen och jag vill tacka personalen där och speciellt min handledare Kenneth Jonsson.

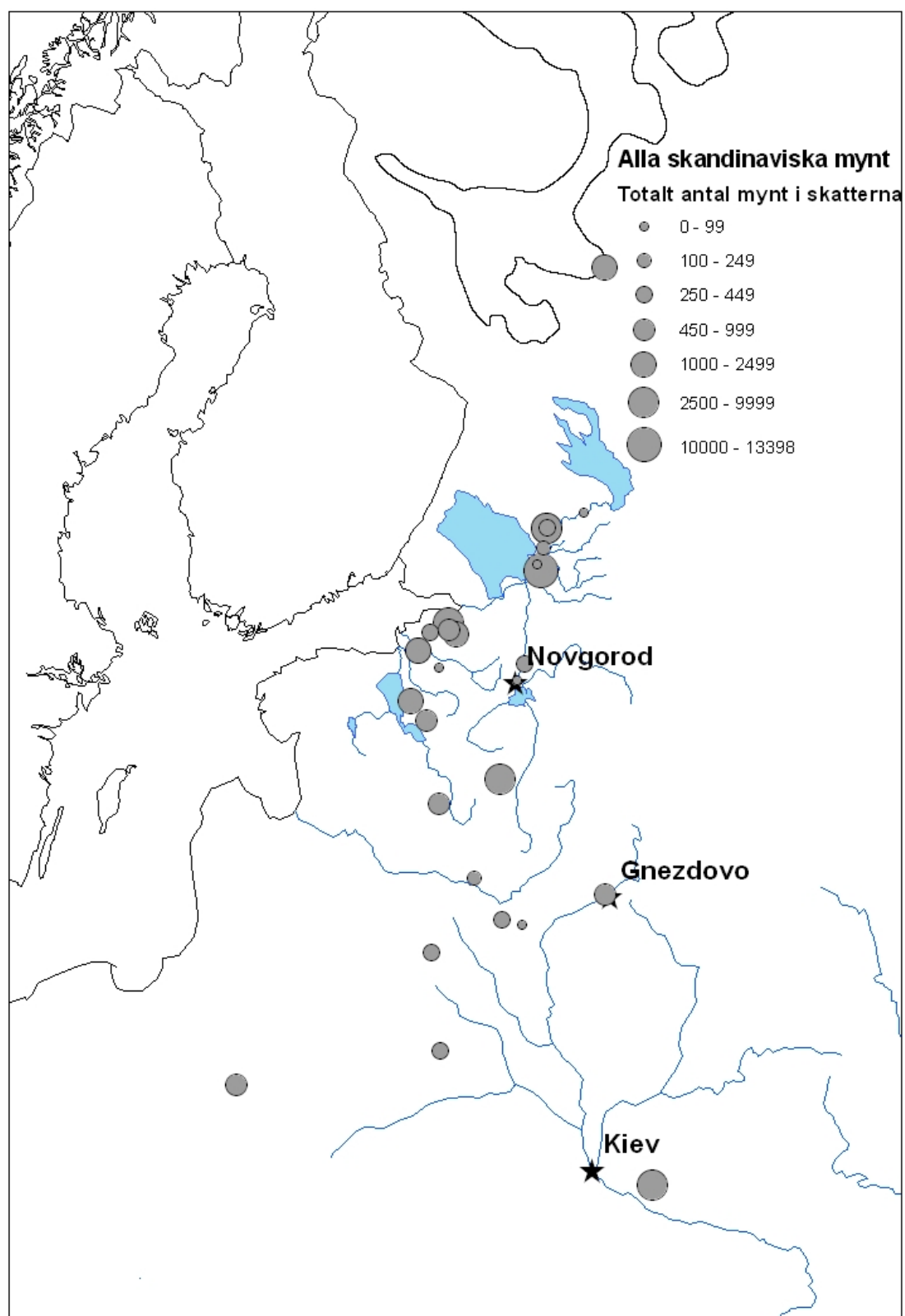

Fig. 22. Karta över alla skattfynd innehållande skandinaviska mynt.

7. Fyndförteckning

<i>T.p.q</i>	<i>Fyndplats</i>	<i>Distrikt</i>	<i>Bauer 1929</i>	<i>Malmer</i>	<i>Potin 1967</i>
833	Kislaia*	Smolensk	-	-	-
996	Novy Dvor	Minsk	67	1966, s. 294	284
1002,5	Prusenici	Vitsebsk	-		303-1
1011	Svir'stroj	Leningrad	-		221
1012	Vas'kovo	Velikije Luki	56	1966, s. 294	209
1018	Denisy	Perjaslav	77	1966, s. 294	380
1023	Novgorod	Novgorod	-	1997, s. 351	-
1027	Borovskaja	Peterhof	14	-	187
1034	Degtiany	Kopylsk	-	-	369
1035,9	Bujanicy	Kingisepp	4		182
1039	Lozgolovo	Kingisepp	-	1997, s. 352	175
1042	Strazevici	Sennenskij	69	-	281
1047	Novgorod(Sobacji Gorby)	Novgorod	43	-	198
1055	Naginscina I	Gdov	28	1997, s. 352	147
1056	Polock	Vitsebsk	65	-	279
1059	Ludwiscze	Wegrow	-	-	368
1059	Kolodezi	Leningrad	-	1997, s. 350	-
1068	Lodenoje Pole II	Olonets	3N	-	219
1068	Naginscina II	Gdov	-	-	148
1068	Syrinic	Leningrad	2	-	217
1068	Kolgolema	Leningrad	-	-	229
1068	Polna	Gdov	35	-	158
1073	Lodenoje Pole III	Olonets	-	1997, s. 352	220
1079	Wichmjaz	Leningrad	-	1997, s. 352	228
1081	Lodenoje Pole I	Olonets	3	1997, s. 351-352	218
1081	Rucji	Pskov	-	-	206
1106	Archangelsk	Archangelsk	-	1997, s. 350	-
1106	Spankovo	Peterhof	12	-	189
1111	Skadino	Ostrov	10N	-	170

* Noonan 1981, 34

8. Käll- och litteraturförteckning

- Balint. Cs. 1981. Einige Fragen des Dirham-Verkehrs in Europa. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 33.
- Bauer. N. 1929. Die russischen Funde abendländischer Münzen des 11. und 12. Jahrhunderts. *Zeitschrift für Archäologie* 39, 1929, s. 1-187; 40, 1930, s. 188-228 (Nachträge 42, 1935, s. 153-173).
- Jonsson. K. 1995. Från utländsk metall till inhemskt mynt. *Myntningen i Sverige 995-1995. Numismatiska Meddelanden XL*, s. 43-61.
- Jonsson. K. 2009. Eastern contacts based on the coin finds. *Situna Dei* 2009, s. 57-67
- Jonsson. K. 2010. Muntlig källa
- Malmer. B. 1966. *Nordiska mynt före år 1000*. Rudolf Habelt Verlag, CWK Gleerups Förlag. Bonn A.R, Lund 1966.
- Malmer. B. 1989: *The Sigtuna Coinage c. 995 - 1005*. Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis. Nova Series 4. Stockholm 1989.
- Malmer. B. 1997: *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis. Nova Series 9. Stockholm 1997.
- Noonan. T. 1981. Ninth-century dirham hoards from European Russia: a preliminary analysis, by Thomas S. Noonan. *Viking-Age Coinage in the Northern Lands. BAR International Series* 122, s. 47-117.
- Potin. V. 1967. 'Topografija nachodok zapadnoevropejskich monet 10. - 13. vv. na territorii drevnej Rusi'. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitaza* 9 (1967), Leningrad, 1967, s. 106-94.
- Potin. V. 1990. Funde westeuropäischer Denare im Norden der Sowjetunion. *Sigtuna papers. . Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis. Nova Series 6. Stockholm* 1990, s. 265-273.
- Roslund. M. 1990. Kulturkontakter och varuutbyte 970-1200. *Makt och människor i kungens Sigtuna, Sigtunautgrävningen 1988-90*. Sigtuna museer. Sigtuna 1990, s. 53-61.
- Sawyer. P. 1997. *The Oxford illustrated history of the Vikings*. Oxford University Press. Oxford 1997.
- Silvegren. U. 1996. Skånelands mynthistoria. *Myntningen i Sverige 995-1995. Numismatiska Meddelanden XL*, s. 265-284.
- Skaare. K. 1976. *Coins and coinage in Viking-age Norway*. Universitetsforlaget. Oslo 1976.
- Östergren. M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus, Gotlands vikingatida silverskatter och boplatsindikation*. Visby 1989.

Stockholms
universitet